

Krize opery?

MgA. Kateřina Schónová

Opera je žánr, který je na svém místě už po čtyři staletí. Prošla skrz různé umělecké směry a styly v různých dobách, její funkce, kompoziční struktura i náměty se měnily a přetvářely stejně jako společnost, ve které se nacházela. Stav společnosti byl a dodnes je atributem, který se odráží ve všem lidském umění a konání. Opera je toho důkazem. Minulost nám zanechala velké operní dědictví, na kterém dnes provoz operních domů prakticky stojí. A namísto novinových titulků o operních novinkách, jak tomu bylo v minulosti, se dočítáme o operní krizi. Je to ale skutečně krize tohoto žánru, nebo jde spíše o krizi společnosti?

Opery minulosti v rukou současnosti

To, co dnes najdeme na programech operních domů, jsou především klasická a již dobře známá operní díla. Jen málo se setkáme s uvedením zcela nového titulu. K těmto produkcím se přistupuje jako k experimentům, ve kterých není jistota ani ekonomické návratnosti, ani pozitivní zpětné vazby diváka. Důvodem, proč se kulturní instituce zrovna nehrnou podpořit nové projekty, je jistě momentální stav divadel. Ta jsou naopak nucena stahovat z repertoáru ekonomicky náročná představení, rušit hostující alternace, někdy i propouštět část osazenstva stálého ansámblu a také snižovat roční počet uvedených premiér. Nezbyvá jim než spoléhat na osvědčené tituly, které diváci vyžadují. V souvislosti s touto situací se dostala do popředí tzv. autorská režie. Režisér je dnes v opeře často hlavní osobností celého projektu. Jeho uchopení udává dílu celkový charakter a známá a klasická díla se mnohdy dostávají do zcela nového kontextu. To souvisí s neustálou snahou hledat a objevovat nové cesty. Dá se tedy říct, že jde o postmoderní způsob vyjádření. To je možná jeden ze způsobů, jak udržet operu neustále živou. Samozřejmě nejde jednoznačně říci, zda je to vždy přínosem, či nikoliv. Je to otázka udržení určitých mantinelů, které zachovají dílu vkusnost a srozumitelnost. Operní režiséři dostali do rukou žezlo a často se snaží svou moc zúročit za každou cenu tak, jak to ještě nikdo před nimi neudělal. Tato snaha po něčem zcela novém je pochopitelná a provází umění po celé dějiny. Stejně jako tato doba často neuvádí hranice v jakémkoli našem konání, pochopitelně i umění těmto tendencím podléhá. Operní režiséři nám rádi předkládají něco nového, netradičního, často avantgardního až šokujícího. Nejenže posunují příběh do jiné doby, zasazují hlavní postavy do netradičního prostředí, ale bohužel

touto někdy násilnou snahou zaujmout často popírají hudební stránku díla. Také se šíří pocit nedůležitosti zpívaného textu, zvláště v cizím jazyce, u kterého se očekává, že mu většina publika nerozumí. Není výjimkou, když herecká akce neodpovídá deklamovanému textu, mnohdy jej dokonce popírá. A zde už jsme právě na pomezí hranic, které by se neměly překračovat, pokud chceme zachovat operní dílo svěží a srozumitelné pro všechny generace. Svou roli zde hraje beze sporu i výchova nových operních režisérů, která rovněž podléhá demokratizovanosti kultury. Ani samotné studium oboru operní režie už tak jednoznačně nestimuluje studenty k tradicím a zásadám režijní a jevištní techniky. Je tedy na jednotlivých režisérských osobnostech, v jakých podobách nám díla předkládají.

Paradoxně opačným tématem je také snaha o co největší autentičnost provádění hudebních děl. Jsou odborníci, kteří se dnes zabývají studiem stylů a konkrétních skladatelů tak do hloubky, aby dokázali co nejpřesněji říct, jak sám autor interpretaci přesně zamýšlel a jak jediné je to tedy správně. Tyto studie se týkají zejména otázky přesnosti tempa, agogiky, hudební artikulace, apod. Otázka je, zda je to opravdu ku prospěchu věci a zda vůbec jde najít naprosto autentickou interpretaci, když ji provádí dnešní umělci, vychovávaní v současném světě současnou kulturou. Samozřejmě je naprosto nezbytné zachovávat stylovost a předepsanou interpretaci hudebního díla, aby mohlo být vyjádřeno ve své pravdivé podobě. Na druhou stranu i například Mozartova hudba je uchovávána po dlouhý čas a přenášena z generace na generaci v jakési podobě, kterou je, myslím, hodno ctít. A možná právě tento přístup je přirozenou součástí vývoje interpretace, která dílu dává kus současnosti a dělá ji tak blízkou i dnešnímu posluchači.

Co tedy vlastně dělá operu operou? To, že jde o hudebně-dramatické dílo se zpěvy, je definicí pokrývající technické parametry žánru. K porozumění opeře nám to však nestačí. Každé dílo musí být srozumitelné, a to platí pro každou dobu a každou vývojovou etapu. Proto, aby mohla být opera živá, musí promlouvat k současné veřejnosti, jak při produkci klasických oper, tak při produkcích zcela nových, bez ohledu na tématické zaměření díla. Svět i společnost se neustále proměňují, ale lidské hodnoty si člověk uchovává po staletí neměnné. A jsou to právě tyto hodnoty, které se stávají pojítkem mezi dlouhými staletími a umožňují nám tak vnímání různých druhů umění různých uměleckých údobí.

Operní žánr je velice široký pojem. Vždyť obsahuje díla skladatelů, jako byli Monteverdi, Händel, Gluck, Mozart, Verdi, Wagner, Smetana, Gershwin, Janáček, Stravinský a další. Samozřejmě pojímá i opery současných skladatelů, snažících se zařadit do tohoto dlouhého seznamu. Je to plejáda autorů, přičemž pro každého z nich je charakteristický jiný druh hudebního vyjádření. Přesto mluvíme o jednom žánru, zvaném OPERA, který dokázal

vstřebat už tolik a vytrval po staletí a věřím, že ani dnes není nasycen a jeho šíře není konečná.

Současná opera v rukou budoucnosti

Produkce nových děl je vzhledem k nestabilní ekonomické situaci divadel nelehká, proto se snaží současní autoři hledat cesty jinde. Zakládají se neziskové soubory, které se zabývají uváděním operních novinek.

Tato díla jsou spíše komorního rázu. Upustilo se od několikahodinových oper pro velký orchestr, sbor a sólisty. To ale není novinka dneška. Operní produkce, které nosí přívlastek „komorní“ se počaly objevovat již ve 40. letech 20. století, kdy Benjamin Britten přizpůsobil operní žánr menšímu okruhu účinkujících a zbavil jej tak ekonomické náročnosti i obnošené pompéznosti. Tato díla však mají své kořeny ještě mnohem hlouběji. Již v pozdním baroku se začala objevovat tzv. intermezza, která se hrávala o přestávkách mezi jednotlivými dějstvími. Už zde byly náměty směřované k tehdejší společnosti a k aktuálnímu dění. Byla to možná právě tato intermezza, která už kdysi předpokládala alespoň částečnou uvolněnost opery do pozdějších buffo oper a vůbec do celkové demokratizovanosti tohoto žánru. U nás se obdobnou cestou vydal v 70. letech 20. století Václav Nosek s tzv. „minioperami“, které charakterizoval slovy: *„Neexperimentovat pro experiment – nezaměřovat prostředek a cíl, ale prostě dělat avantgardní hudební divadlo. Pokusit se i zde dokázat, že opera, jako živý a současný útvar, není ani reminiscence, ani daleká budoucnost, ale „hudba přítomnosti“¹.*

Co konkrétně dnešní česká soudobá hudba nabízí, jsou operní produkce, jako například *Nagano*², *Zítřka se bude aneb Hra na proces*³, *Dýňový démon ve vegetariánské restauraci*⁴ a další. Toto jsou plody dnešních skladatelů a libretistů, jejichž hodnotu je dnes zatím těžké posoudit. Každé dílo je zhodnoceno až pokročením doby a příchodem dalších generací. Kritiky a reakce publika jsou různé, stejně jako náhledy na celkový současný stav opery. Objevují se názory, jako například: *„...hlavní nemocí opery dnešního dne je ztráta naléhavého pocitu současnosti.“⁵*, *„dnes prakticky neexistuje operní skladatel – osobnost –*

---

¹ WIEMANN, M. *Nosek Václav*. [on-line], cit. 2013-11-01. <http://www.ndbrno.cz/o-divadle/nosek-vaclav>

² Hudba - Martin Smolka, libreto - Jaroslav Dušek, premiéra 2004.

³ Hudba – Aleš Březina, libreto – Jiří Nekvasil, premiéra 2008.

⁴ Hudba – Ondřej Kyas, libreto – Pavel Drábek, premiéra 2010.

⁵ MICHAJLOV, Lev. *Opera musí být soudobá. Hudební rozhledy*, 1982, roč. 35, č. 3, s. 131.

táhnoucí masy do divadel tak, jak tomu bylo v minulosti“⁶ „opera už nevypráví příběhy... diváci nejsou schopni operu vnímat jako příběh. Anebo jsou, ale není jim to umožněno.“ „...opera plní pouze funkci muzea a uchovatelky minulých kvalit“.⁷ Těchto znepokojených tvrzení souvisejících s dnešní operou najdeme povícero. Vůbec je dnešní doba v souvislosti s uměním často považována za období chaosu a neporozumění. Není ale divu vzhledem k velkému rozmachu všemožných vynálezů a průmyslu na počátku 20. století. Tento rozmach podnítil i smršť nejrůznějších uměleckých směrů různě se proplétajících i různě navazujících na směry tradiční. Bylo by bláhové myslet si, že si opera v této době zachová svůj dosavadní řád a harmonii. Současný přerod opery je dnes často označován a chápán jako krize opery. Je to tedy opět právě společnost, která udává směr všemu umění kolem sebe.

Je tedy operní žánr v krizi, nebo pouze v krizovém prostředí?

Dnešní operní produkce pochopitelně nezaujímají čelní postavení v operním reperoáru, ale existují! Přes nevalnou podporu jejich vzniku dílka pronikají na povrch a nacházejí si cestičky ke svým divákům. Piší se o nich kritiky, ať už pochvalně hledící kupředu, nebo kritiky plné neporozumění označující díla za prázdné experimenty. Opera je živá, právě současný svět je to, co ji dělá živou a neustále se proměňuje s ní. Možná se svět proměňuje příliš rychle a opera, jakožto složitý syntetický žánr nestačí rychlosti, jakou se dala doba za poslední století kupředu. A možná proto často ztrácí kontakt s divákem. Stále však jsou skladatelé, kteří opery chtějí psát, pěvci a hudebníci, kteří ji chtějí předávat a diváci, kteří je chtějí přijímat. Snad chybí pouze vhodné prostředí pro jejich širší rozkvět, to je ale téma, které se týká především celé společnosti a ne potenciálu tohoto uměleckého žánru.

Na hledání umělecké hodnoty dnešních děl je ještě čas. Tak jak to známe už z minulosti, není výjimečný fakt, že dnes světově uznávaný skladatel začínal jako opovrhovaný, mnohdy i po své smrti zapomenutý, a poté byl časem znovu oživen a dosáhl své slávy až půl století po své smrti. Podobně se to děje dnes například s Bohuslavem Martinů, který je stále častěji uváděn, a to zejména v zahraničí. Ještě více zažívá svět i velkolepé oživení Leoše Janáčka, jakožto světového autora. Jsme tedy možná svědky, jak se utváří hodnota pravého umění. Zkusme dát současné opeře čas a nezavrhujme ji jen proto, že dnešním vnímáním v ní nenacházíme to očekávané a tolik srozumitelné, jak bychom chtěli.

---

⁶ ŠKARKA, Karel. *Krize soudobé opery : Úvahy skladatele hudebně-dramatického díla*. Diplomová práce. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, Hudební fakulta, Katedra zpěvu a operní režie, 2004. 47 s. 1 CD. Vedoucí diplomové práce Jindřiška Bártová.

⁷ KOČKO, T. : *Krize operního divadla*. Diplomová práce. Brno : Janáčkova akademie múzických umění, Hudební fakulta, 2000. 77 s.

LITERATURA

- WIEMANN, M. „Nosek Václav“. [on-line], cit. 2013-11-01. Dostupné z: <http://www.ndbrno.cz/o-divadle/nosek-vaclav>
- MICHAJLOV, Lev. Opera musí být soudobá. *Hudební rozhledy*, 1982, roč. 35, č. 3, s. 131.
- ŠKARKA, Karel. *Krize soudobé opery : Úvahy skladatele hudebně-dramatického díla*. Diplomová práce. Brno : Janáčkova akademie múzických umění, Hudební fakulta, Katedra zpěvu a operní režie, 2004. 47 s., 1 CD. Vedoucí diplomové práce Jindřiška Bártová.
- KOČKO, T. *Krize operního divadla*. Diplomová práce. Brno: Janáčkova akademie múzických umění, Hudební fakulta, 2000. 77 s.